

मनोबोधः-श्रीसमर्थरामदासस्वामिविरचितः

अनु० विश्वनाथकेशव छत्रे

मूलश्लोकक्रमांकाः १-८, ११, १३.

रामातिमार्गः

गणाधीशमीशं गुणानामनन्तं
चतुर्धाक्खनिं शारदाम्बां च वन्दे	जगज्जातमेतद्यतो निर्गुणं तम् ।
सुदृग्गोचरो मेऽस्तु रामातिमार्गः ॥ १
मनो ! भद्र ! भक्तेः पथैव प्रयायात्
जनैर्निन्दितं तत् त्यजेत् सर्वथैव	स्वभावात्ततः श्रीहरिः स्यात् प्रसन्नः ।
जनैर्वन्दितं सर्वभावेन कुर्यात् ॥ २
प्रभाते प्रभुध्यायतां रामचन्द्रो
सदाचारमत्याज्यमेवाचरन्ना	गिरा प्रोच्यतां पावनं रामनाम ।
सुधन्यो भवेद्भूतलेऽस्मिन्नवश्यम् ॥ ३
मनो ! माऽस्तु दुर्वासनाया लवोऽपि
मनो ! मा त्यजेत् सर्वथा धर्मनीती	मनो ! मा स्पृशेत् पापबुद्धिस्तथा त्वाम् ।
मनो ! रेऽस्तु सारोद्धृतौ ते विवेकः ॥ ४
मनः ! पापसंकल्पमाशु त्यज त्वं
मनो ! वासना माऽस्तु शब्दादिकेषु	समाश्रीयतां सत्यसंकल्प एव ।
विकाराभिभूतं विनिन्दन्ति लोकाः ॥ ५
मनो ! माऽस्तु दुःखावहः क्रोध एषो
मनो ! न श्रयेत्पापमूलं च लोभं	विकारी च कामः प्रकारैरनेकैः ।
वसेन्मत्सरादम्भदैत्याच्च दूरम् ॥ ६
मनो ! रेऽवलम्बस्व धैर्यं प्रसङ्गे
स्वयं ब्रूहि रे ! नम्रवाचैव नित्यं	गिरं मर्मभेत्रीमपि त्वं सहस्व ।
मनस्तोषय त्वं ततः सर्वलोकान् ॥ ७
स्वदेहावसानेऽपि जीवेत् स्वकीर्तिः
त्वया चन्दनेनेव रे ! स्वक्षयेण	तथैव क्रियां सन्मनो रे ! कुरुष्व ।
प्रतोषोऽर्जितव्यसतामन्तराणाम् ॥ ८
क आप्नोति सर्वाणि लोके सुखानि ?
कृतं कर्म यादृक् पुरा हि त्वयैव	विचिन्त्येति रेऽन्वेषितव्यं त्वयैव ।
तथैवोपभोक्तव्यमस्मिन् शरीरे ॥ ९
गतिः काऽभवद् भो मनो ! रावणस्य ?
त्यजातो दुरिच्छां मनः ! शीघ्रमेव	सराव्यं त्वकस्माद्विनाशं गतोऽसौ ।
प्रसिष्णुहि कालोऽनुधावत्यखण्डम् ॥ १०

२ जहात्येष दासप्रियो नैव रामः

मूलश्लोकक्रमांकाः २८-३७

धनुर्धारिरामः स रे ! दीननाथः	पुरो वीक्ष्य तं कम्पते त्वन्तकोऽपि ।	१
मनः सत्यमेतन्न भोः शंकनीयं	जहात्येष दासप्रियो नैव रामः ॥	२
त्रिलोक्या तु यन्नूपुरं गर्जसीव	यद् 'अन्ते जयी रामदासः सदैव' ।	
अयोध्यामशेषां दिवं यो निनाय	जहात्येष दासप्रियो नैव रामः ॥	२
समर्थस्य दासे क्षणं वक्रदृष्टिं	क उत्क्षेप्तुमस्यां क्षितौ स्यात् सुधृष्टः ।	
मुदा वर्ण्यते यस्य लीला त्रिलोके	जहात्येष दासप्रियो नैव रामः ॥	३
महासङ्कटेभ्यः सुरा येन मुक्ता	गुणी सर्वतो यो बलिष्ठः प्रतापी ।	
सदा स्मर्यते यः शिवाशङ्कराभ्यां	जहात्येष दासप्रियो नैव रामः ॥	४
अहल्या शिलारूपतो येन मुक्ता	पदस्पर्शमात्रेण दिव्या कृता च ।	
ययुर्विष्णुं वर्णने यस्य वेदा	जहात्येष दासप्रियो नैव रामः ॥	५
शशी भास्करस्तारका मेघमाला	वसन्तीह यावच्च मन्दारमेरु ।	
चिरंजीवितां येन नीतौ स्वदासौ	जहात्येष दासप्रियो नैव रामः ॥	६
उपेक्षा तु संभाव्यते नैव रामात्	परं चञ्चलं तन्मनो मानवस्य ।	
पुरोवाच यो 'भक्तचिन्तां वहामि'	जहात्येष दासप्रियो नैव रामः ॥	७
नरो यादृशं भावमन्तर्विभर्ति	वसत्यन्तरे तादृशस्तस्य देवः ।	
अनन्यस्य यो रक्षिता चापपाणिः	जहात्येष दासप्रियो नैव रामः ॥	८
समीपस्थ एवास्ति देवः सदैव	कृपालुः परीक्षेच्छुक्स्तु क्षणैकम् ।	
सुखानन्दरूपश्च मोक्षप्रदो यो	जहात्येष दासप्रियो नैव रामः ॥	९
यथा प्रत्यहं चक्रवाकार्थमर्कः	तथा धावति द्राक् प्रभुः संकटे यः ।	
नदत्यम्बरे हिडिमो यस्य भक्तेः	जहात्येष दासप्रियो नैव रामः ॥	१०

३ सुधन्यः स दासोऽस्ति सर्वोत्तमस्य
मूलश्लोकक्रमांकाः ४७-५६

बहिः श्रीहरिं वीक्षतेऽन्तस्तथा च
रतः कीर्तने साधनं चानुतिष्ठन्

सदा क्षीयते यत्तनुर्देवकार्ये
स्वधर्मस्य यः पालने नित्यदक्षः

सदैव क्रिया यस्य भाषानुरूपा
भजत्यप्यशङ्को गुणोपेतरूपं

विकारीति चित्तेऽल्पमात्रोऽपि कामो
लवं नावशिष्टस्तमो नित्यशान्तः

मदो मत्सरो नाथवा स्वार्थबुद्धिः
सदा भाषणं स्वादु नम्रश्च यस्य

नयंस्तत्त्वचिन्तानुवादेन कालं
सुखं ब्रह्म संभाष्यते येन मूलं

ऋजुः सर्वदा सर्वलोकप्रियश्च
असत्या न ब्रह्मर्थदा वा यदुक्तिः

सदाऽरण्यवासी च तारुण्यकाले
दृढो निश्चयो नाविचाल्यश्च यस्य

न दुष्टा दुराशा लवाप्यस्ति चित्ते
ऋणी श्रीहरिर्येन भक्त्या कृतश्च

मनः कोमलो यो दयालुश्च दीने
कुतः कोपसन्तापलेशोऽन्तरे स्यात् ?

हरेर्ज्ञान्यपि स्नेहयुक्तः सुभक्तः ।

सुधन्यः स दासोऽस्ति सर्वोत्तमस्य ॥ १

सदा वर्तते यन्मुखे रामनाम ।

सुधन्यः स दासोऽस्ति सर्वोत्तमस्य ॥ २

अपश्यत्यनेकेषु देवं य एकम् ।

सुधन्यः स दासोऽस्ति सर्वोत्तमस्य ॥ ३

यतिर्ब्रह्मचारी तथोदासवृत्तिः ।

सुधन्यः स दासोऽस्ति सर्वोत्तमस्य ॥ ४

न वा बाधते यं भवस्योपसर्गः ।

सुधन्यः स दासोऽस्ति सर्वोत्तमस्य ॥ ५

विवादेन वादेन दम्भेन शून्यः ।

सुधन्यः स दासोऽस्ति सर्वोत्तमस्य ॥ ६

विवेकी तथा सत्यवाग्यः सदैव ।

सुधन्यः स दासोऽस्ति सर्वोत्तमस्य ॥ ७

न जालेन यो बध्यते कल्पनायाः ।

सुधन्यः स दासोऽस्ति सर्वोत्तमस्य ॥ ८

हरिप्रेमवृष्णार्तमास्तेऽन्तरं च ।

सुधन्यः स दासोऽस्ति सर्वोत्तमस्य ॥ ९

कृपालुस्तथा वत्सलो दासपाता-

सुधन्यः स दासोऽस्ति सर्वोत्तमस्य ॥ १०

४ प्रभाते प्रभुध्यायतां रामचन्द्रः

मूलश्लोकक्रमांकाः ६७-७६

घनश्याम-रामः स लावण्यमूर्तिः प्रतापी महान् धैर्यमेरुर्गभीरः ।
विपत्तौ स्वदासान् स रक्षत्यवश्यम् प्रभाते प्रभुध्यायतां रामचन्द्रः ॥ १

बलिष्ठं धनुर्धारि-रामं विलोक्य । करालः कृतान्तोऽपि कम्पं प्रयाति ।
तदग्रे नरो दुर्बलः किं नु कुर्यात् ? प्रभाते प्रभुध्यायतां रामचन्द्रः ॥ २

सुखानन्ददं सर्वभी-नाशनं च भजेद् भक्तिभावेन रामं सदैव ।
विवेकेन जह्याच्च दुर्वर्तनेच्छाम् प्रभाते प्रभुध्यायतां रामचन्द्रः ॥ ३

जपेद्यः सदा कामदं रामनाम न बाधेत तं भक्तमापत् कदापि ।
मदं सर्वमालस्यमप्याशु जह्यात् प्रभाते प्रभुध्यायतां रामचन्द्रः ॥ ४

दहेद् घोरदोषान् क्षणे यस्य नाम नयेत् सद्गतिं मानवं यस्य नाम ।
भवेत्पुण्यराशिस्तथा यस्य नाम्ना स रामः प्रभुध्यायतां सुप्रभाते ॥ ५

न तु क्षीयते सञ्चिन्तार्थोऽशतोऽपि मनो ! न श्रमो नामघोषे लवोऽपि ।
महाघोरसंसारशत्रुं विजेतुं प्रभाते प्रभुध्यायतां रामचन्द्रः ॥ ६

महद्दुःखदो देहदण्डस्य मार्गः परं रामनाम्नो जपो दुःखहारी ।
स्वयं शङ्करो ध्यायते देवदेवम् प्रभाते प्रभुध्यायतां रामचन्द्रः ॥ ७

अनेकानि विघ्नानि योगादिकेषु प्रतोद्यापनाद्यर्थमर्थस्त्ववश्यः ।
दयालुः स दीनेष्वतो ध्यायतां रे ! प्रभाते प्रभुध्यायतां रामचन्द्रः ॥ ८

जपो रामनाम्नोऽग्रणीः साधनानाम् न चेद् ज्ञायते, मृग्यतां चिन्तनेन ।
वृथा संशयस्त्याज्य एवास्ति सद्यः प्रभाते प्रभुध्यायतां रामचन्द्रः ॥ ९

क्रिया दुष्करा नैव धर्मो न योगो न भोगोऽखिलस्त्याग उक्तस्त्ववश्यः ।
दृढं विश्वसेन्नाम्नि वक्तीति 'दासः' प्रभाते प्रभुध्यायतां रामचन्द्रः ॥ १०

५ स नोपेक्षते भक्तमीशः कदापि

मूलश्लोकक्रमांकाः ११६-१२५

ऋषेः शापतः पीडितेऽत्यम्बरीषे
ददौ बालभक्ताय यः क्षीरसिन्धुं

सुदीनेन बालेन भक्तध्रुवेण

पदं सुस्थिरं व्योम्नि तस्मै ददौ च

गेजेन्द्रेण यः प्राथितः प्राणकृच्छ्रे

प्रदीर्घप्रतीक्षार्तभक्तं दयार्द्रः

यैदाऽजगमिलं प्राप उग्रः कृतान्तो

अनाथाश्रयश्चक्रपाणिर्य एकः

विधातुः कृते यो बभूवाशु मीनः

जनार्थं वराहोऽप्यभून्नीचदेहः

पितृच्छेदिते भूरि कायाधवे हा !

शिखा यन्मुखाग्नेस्त्वसह्याः प्रतीताः

कृपायाः प्रसादं यदेन्द्रो ययाचे

द्विजान् रक्षितुं योऽभवद् भार्गवश्च

वने यन्नहत्यां मुमोचोग्रशापात्

त्रिलोकेऽनदद्यूद्यशोर्द्विडिमश्च

य उग्रापदि द्रौपदीर्ही प्रपातुं

कलौ योऽश्रयद् बौद्धरूपं समौनं

स भूयोऽवतीर्णः प्रपातुं सुदीनान्

ययुर्विक्रमं वर्णने यस्य वेदाः

फलश्रुतिः

(२०५) मनोबोधमाकर्ण्य दोषघ्नमेनं पदं मन्दधीर्विन्यसेन्मुक्तिमार्गे ।

क्रमाज्ज्ञानवैराग्यसामर्थ्ययुक्तो विमुच्येत विश्वस्य वक्तीति 'दासः' ॥

तदर्थं मुदा योऽग्रहीन्नैकदेहान् ।

स नोपेक्षते भक्तमीशः कदापि ॥ १

य आर्तस्वराहूत आविर्बभूव ।

स नोपेक्षते भक्तमीशः कदापि ॥ २

प्रधाव्याशु नक्रप्रहातं ररक्ष ।

स नोपेक्षते भक्तमीशः कदापि ॥ ३

दयार्द्रेन पाप्मापि येनोद्धृतोऽसौ ।

स नोपेक्षते भक्तमीशः कदापि ॥ ४

समुद्धर्तुमन्वेषे रिरित्री च कूर्मः ।

स नोपेक्षते भक्तमीशः कदापि ॥ ५

नृसिंहाकृतौ स्तंभतो योऽवतीर्णः ।

स नोपेक्षते भक्तमीशः कदापि ॥ ६

तदर्थं दधाराकृतिं वामनस्य ।

स नोपेक्षते भक्तमीशः कदापि ॥ ७

सुरान् यश्च सर्वान् दशस्यस्य बन्धात् ।

स नोपेक्षते भक्तमीशः कदापि ॥ ८

विहाय प्रियाराज्यचिन्तामधावत् ।

स नोपेक्षते भक्तमीशः कदापि ॥ ९

अनाथांश्च कल्किर्भविष्यत्यवश्यम् ।

स नोपेक्षते भक्तमीशः कदापि ॥ १०

१. दूर्वाससः । २. उपमन्यवे ३. 'नारायण' 'नारायण' इति स्वपुत्रम् आह्वयन्तम् ।